

VPRAŠANJE BELORUSKEGA JEZIKA IN JEZIKOSLOVJA

Nenavadno pestra politična in kulturna zgodovina ozemlja današnje beloruske (= *blr.*, *br.*) sovjetske republike je vtisnila globok pečat tudi *blr.* jeziku v njegovi narečni, pogovorni in knjižni podobi. Starorusko letopisje poroča, da so v času plemenske ureditve (nekako do sredine 11. stol.) živeli na osrednjem *br.* področju Poločani in Dregoviči (Močvirniki); iz istih virov lahko povzamemo, da so na severozahodu baltska plemena prvotno segala globoko na poznejše *br.* ozemlje, da so živeli na jugu Volinci, Drevljani in Severjani, na vzhodu Radimiči in na severovzhodu Kriviči.¹ Sicer ni zanesljivih podatkov, po katerih bi lahko sklepali o jezikovni diferenciranosti posameznih plemen, niti ni mogoče reči, ali so jezikovne značilnosti nekdanjih plemen bistveno soodločale pri oblikovanju vzhodnoslovanskih jezikov in njihovih narečij. O tem so nastale številne bolj ali manj podprte teorije in pravo »šahiranje« s plemeni.² V zadnjih desetletjih prevladuje mnenje³, da so se ob uveljavljanju fevdalnega ozemeljskega načela plemena razkrojila in se jezikovno v dobršni meri med seboj asimilirala. Le tako si lahko razlagamo dejstvo, da so bili Radimiči⁴ in Kriviči udeleženi tudi pri nastajanju ruskega jezika (ruski jezik je tu v pomenu nekdanjega izraza *velikoruskij*)⁵ in da so Volinci, Drevljani in Severjani ustvarili precejšen del osnove za ukrajinščino.

Ko začne v 12. stol. naglo pojemati moč kijeviskih velikih knezov in se osamovajajo manjše kneževine, sta jedro *br.* ozemlja zavzemali Polocka in Turovo-Pinska kneževina; jugozahodni del je pripadal Vladimiro-Volinski zemlji, na jugovzhodu pa so segale preko meje današnje Belorusije še Kijevska, Černigovska in Smolenska kneževina. V 11. in 12. stol. je v deželi zrastle in se razvilo več pomembnih gospodarsko-političnih in cerkveno-kulturnih središč, med njimi posebno vidna Polock na severu in Turov na jugu. Iz Kijeva in Novgoroda se

1. Prim. *Atlas istorii SSSR. Čast' pervaja*. Pod obščej redakcij K. V. Bazileviča, I. A. Golubcova, M. A. Zinov'eva. Moskva 1959. — P. Tret'jakov, *Vostočnoslavjanskije plemena*. Moskva — Leningrad 1948.

2. A. A. Šahmatov, *K voprosu ob obrazovanii russkikh narečij i russkikh narodnostej*. Žurnal Ministerstva narodnogo prosvješčenija, 1899, 4; *Očerk drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka*. Encikl. slav. filol. XI, Petrograd 1915. — Glavno literaturo o teh vprašanjih najde bralec v: Yury Šereh, *Problems in the Formation of Belorussian*. Supplement to Word. New York 1953.

3. R. I. Avanesov, *Očerki ruskoj dialektologiji*. I. 1949.

4. Del raziskovalcev pripisuje precejšen delež pri formiranju beloruščine tudi plemenu Vjatičev, ki so bili prvotno naseljeni vzhodno od Radimičev (prim. Šereh, *Problems...*).

5. Izraz *ruski* se uporablja v širšem in ožjem pomenu; v prvem se izenačuje z *vzhodnoslovanski* in je v rabi posebno kot zloženka, npr. staroruski (drevnerusskij), pomeni pa obdobje pred jezikovno diferenciacijo v ruski (v ožjem smislu), ukrajinski in beloruski jezik (v starem poimenovanju: velikoruski, maloruski in beloruski). O tem govori npr. N. Durnovo v predgovoru knjige *Vvedenie v istoriju russkogo jazyka*. Brno 1927.

je sèm razširila cerkvena književnost, ki je jezikovno le vzhodnoslovanska različica po izvoru južnoslovanske cerkvene slovanščine; najdejo se pa tudi že zarodki posvetnega pismenstva.⁶

V obdobju, ko so Tatari opustošili in uničili Kijevsko državo in si podjarmili večji del vzhodnoslovanskega življa, si je Litovska velika kneževina postopoma pridobila celotno br. in ukrajinsko ozemlje (od 13. do 15. stol.). Odtrganost od vzhodnih (ruskih) pokrajin je morala nedvomno že v teh stoletjih pospešiti nastajanje posebne, br. narodnostne in jezikovne skupnosti. Stari br. pismeni jezik (na cerkvenoslovanski podlagi) je dosegel svoj razcvet konec 15. in v prvi polovici 16. stoletja (prevod biblije Georgija Francyska Skarýne, prva tiskana knjiga, Litovski statut, letopisi, idr.) in se utrdil kot uradni jezik litovskih knezov, njihove diplomacije in pisarn.⁷ V drugi polovici 16. stoletja si je poljsko kraljestvo (Rzecz Pospolita) pridobilo z Lublinsko unijo 1569 litovsko veliko kneževino in s tem pokrajine »bele« in »male« Rusije. Poljska ekspanzija globoko v moskovsko carstvo je trajala le nekaj desetletij (*smutnoe vremja* okoli 1600), medtem ko je Belorusija živela v sklopu poljskega kraljestva več kot dve stoletji, beloruščina pa tudi še pozneje v neposrednem stiku in pod vplivom jezika poljskih fevdalcev; poljščina je bila v primerjavi s staro beloruščino okretnejša in zlasti v pogovorni obliki bolj razvejana in izdelana.

Medtem ko je bil velik del »male« Rusije priključen ruskemu carstvu sredi 17. stoletja, je prišla »bela« Rusija v moskovske roke konec 18. stol. v treh etapah (vzhodni pas leta 1772, osrednji z glavnim mestom Minskom leta 1793, zahodni dve leti pozneje).⁸ Poslej je poljščina tu sčasoma dobila močnega tekmeča v ruščini; ta se je sprva uveljavljala le kot jezik državne oblasti, nato pa je poljščini jemala vlogo tudi v gospodarstvu, šolstvu in kulturi. Carski pritisk se je okrepil zlasti po poljski vstaji 1830-31; zaprli so poljsko univerzo v Vilni, v gimnazije in nekatere druge šole pa so vpeljali ruski učni jezik. Še več območij si je ruščina pridobila po uporih leta 1863⁹, tako da je med izobraženstvom br. rodu do oktobrske revolucije prevladovalo trojezičje (belorusko-poljsko-rusko).

Po oktobrski revoluciji so bile nekaj let le osrednje pokrajine v sklopu br. republike; ves zahodni del (Grodensko in Brestsko gubernijo) je imela Poljska do začetka druge svetovne vojne leta 1939, vzhodna br. okrožja pa so bila v celoti združena z matično republiko leta 1926 (do takrat so pripadala ruski federaciji). Po drugi svetovni vojni je ostalo v poljski državi le manjše število strnjenih br. naselij zahodno in jugozahodno od Grodna (Sokolka, Belostok). Danes je br. republika razdeljena na šest okrožij (vóblasc') s središči Grodna,

6. O celotnem kompleksu vprašanj okrog vznika vzhodnoslovanskega pismenstva, o formiranju knjižnih oblik jezika in o južnoslovanskem jezikovnem deležu pri tem obstaja več nasprotujočih si mnenj in konceptov. Zadnji kritični pretes te literature je izšel v *Voprosih jazykoznanija*, 1969, 6, str. 3—34 (V. V. Vinogradov, *Osnovnye voprosy i zadači izučeniya istorii russkogo jazyka do XVIII v.*).

7. L. M. Šakun, *Gistoryja belaruskaj movy*. Minsk 1963. 78—170.

8. Zelo nazorno je to zaporedje prikazano na karti št. IV beloruskega narečnega atlasa (DABM, 1963).

9. *Gistorya belaruskaj dakastryčnickaj* (predoktobrske, op. F. J.) *litaratury*. Tom 2. AN BSSR. Minsk 1969. 7—168.

Brest, Minsk, Vicebsk, Magilëŭ, Gomec¹⁰ in na skupno 131 okrajev. Zaradi strahovitega razdejanja, ki ga je Belorusija doživela pod nemško zasedbo v drugi svetovni vojni, se ji je prebivalstvo zmanjšalo za dobro petino. Obnovilo se je le stežka; danes šteje Belorusija spet okoli 10 milijonov prebivalcev, vendar ni mogoče niti približno ugotoviti, koliko ljudi še govori beloruščino. Ločnice med ruščino in beloruščino so popustile in preko dvojezičnosti po naravni poti zmaguje močnejša ruščina.¹¹

Ime *Belaja Rus'* se začne pojavljati v drugi polovici 16. stoletja;¹² uradni naziv Belorusija pa je izpričan iz 17. stol. Ukrajinski jezikoslovec Potebnjá je domneval, da so začeli imenovati »belo« tisto Rusijo, ki je bila svobodna in ni bila pod oblastjo Tatarov. Vasmer se v svojem ruskem etimološkem slovarju pridružuje mnenju Karskega in drugih, ki so v imenu *bel* videli svetlo barvo las in belo barvo narodnih noš br. prebivalcev. Obstaja pa tudi možnost, da je to ime prevedeno iz litovskega *báltas* (bel), ker je bil ta del Rusije v baltski (litovski) kneževini.

Toda če že ime *Belorusija*, *Belorus* ni vsebovalo znaka narodnosti zase ali pripadnosti samostojnemu jeziku, saj so se tako imenovali le določena pokrajina in njeni prebivalci na Poljskem ali, pozneje, v Rusiji, pa so bile čisto drugačne težave z imenom za jezik teh prebivalcev. Boj za priznanje statusa »jezik« je bil dolgotrajen in neznansko zapleten; sprva so pri tem le redko odločali jezikovni dokazi. Nič čudnega ni, da so Poljaki beloruščino v 18. in še v 19. stol. večinoma imeli za narečje poljskega jezika, le da jim je zvenelo čudno in vulgarno (*dziwna, hłopska, hamska mowa*). Med izjemami je bil avtor velikega poljskega slovarja, Samuel Linde, ki je beloruščini že l. 1816 prisodil samostojno mesto med slovanskimi jeziki.¹³ Našli so se tudi še nazivi *rusinski, litovsko-rusinski, poljsko-ruski* govor, ipd. Z večjo simpatijo imenujejo na br. zahodu ta jezik tudi jezik *Krivičev* (*krievsk* pomeni v letščini sploh Rus in *Krìevija* Rusija), čeprav je po ljudski etimologiji pri Rusih »krivič« potuhnjenec (Vasmer, REW I). Zelo trezno razdelitev slovanskih jezikov navaja Šafárik v svoji knjižici *Slovanský národopis* (1842), kjer je br. jezik eno od 14 slovanskih »nářečí«. (Za Šafárika je »jazyk« vsa slovanščina, ki se razčlenjuje najprej v dve »mluvy«, in sicer jugovzhodno in zahodno; jugovzhodna nato v *řeč* — rusko, bolgarsko,

10. e na začetku in po samoglasniku pomeni *je*, sicer pa zaznamuje mehkost predhodnega soglasnika in *e*; *ě* pomeni *o* za mehčanimi soglasniki, na začetku in po samoglasnikih pa *jo*; *ě* pomeni *e* na začetku, po samoglasnikih in za trdimi soglasniki. Polvokal *ŷ* je označen z lokom nad črko (*ŷ*). Mehkost ni zaznamovana le pri imenih, ki so pri nas že udomačena. Črka *g* pomeni zveneči *h*. — Beloruska osebna in zemljepisna imena so v beloruski obliki pri ukrajinskih, ruskih in poljskih imenih, ki so pri nas manj znana, nastopajo pa kot beloruski avtorji, je večinoma ohranjena beloruska oblika (npr. Čáčót za polj. Czezot in r. Čečet).

11. Posebno v večjih mestih in industrijskih središčih, kjer je prebivalstvo mešano, je ta proces zelo nagel.

12. V nemških in poljskih virih (*Gistoryja belaruskaj dakastryčnickaj litaratury*, I, str. 107) naj bi se ta dežela imenovala *Weisse Reussen, Alba Russia* že v drugi polovici 14. stoletja. — Adam Bohorič v svoji slovnici (1584) navaja poleg moskovskega še rutenski jezik (*lingua Rutenica*), kar ustreza ukrajinsko-beloruskemu jezikovnemu območju. O imenu *Ruteni* gl. še: B. O. Unbegaun, *L'origines du nom des Ruthènes*. Selected Papers on Russian and Slavonic Philology. Oxford 1969. 128—135.

13. O *języku białoruskim*.

ilirsko; ruska *řeč pa* v »*nářeči*« — velikorusko, malorusko in belorusko. Uporablja še dva nižja termina, *podřeč* in *různořeč*, kar bi danes pomenilo *narečje* in *govor*.)¹⁴

V Rusiji je beloruščini priznal poseben, samostojen status že v 30-ih letih 19. stol. ukrajinski patriot, etnograf in filolog M. A. Maksimovič, več najuglednejših jezikoslovcev pa se je postavilo na drugačno stališče. Ker knjižnega br. jezika tako rekoč ni bilo čutiti, so blr. govore presojali samo v razmerju do ruskih in ukrajinskih. In ker so prehodi med ruskimi in blr. narečji, in enako med ukrajinskimi in beloruskimi, nadvse počasni in težko zaznavni, posamezne blr. poteze pa je najti npr. tudi v ruskih in ukrajinskih govorih, je med prvimi jezikoslovci Sreznjevski odločil, da je beloruščina »lokalni« govornik velikorusčine. V nekoliko posmehljivo polemičnem tonu piše v svojih *Mislih o zgodovini ruskega jezika* (str. 39—40):¹⁵

»Éto ‚cvjakan'e' (mišljeno je *drzekanje* in *cekanje* — br. *dzen'*, *ciha*: r. *den'*, *tiho*, op. F. J.) sčítajut isključitel'no osobennost'ju govora belorusskogo, i stol' važnoj, čto po odnoj ej dali govoru belorusskomu nazvanie osobennogo narečija (s tem misli *jezik*, op. F. J.), vsledstviye čego i deljat narodnyj russkij jazyk na tri glavnyh narečija, a ne na dva. No ‚cvjakan'e' možno slyšat' ne v odnih zapadnyh krajah velikorusskogo narečija: na vostokey, po Oke i dalee k Volge ono tak že v obyčae i, pridavajya soboj zvučnosti reči kakuju-to rezkost', otmečaetsya narodom, k nemu neprivyčnym, kak čto-to otvratitel'noe ili po krajnej mere smešnoe. K étoj osobennosti govora belorusskogo pribavljajut v dopolnenie neskol'ko drugih, kak, naprimer, peremešivanie u i v, vygovor g kak h i t.p., no vse éto možno slyšat' v raznyh mestnyh govorah velikorusskih. Voobščee do sih por ne otmečeno v belorusskom govore ni odnoj takoj čerty, kotoraja by ne povtorilas' hotja gde-nibud' v Velikoj Rusi. Vot počemy, kažetsya gorazdo pravil'nee belorusskij govor sčítat' mestnym govorom velikorusskogo narečija, a ne otdel'nym narečiem.«

Podobno misel je ponovil tudi Potebnjá leta 1866¹⁶.

Nekoliko milejša je formulacija Baudouina de Courtenaya; ta je v nastopnem predavanju na univerzi v Jurjevu (Tartu) leta 1883 razdelil rusko narečno skupino na severno ali velikorusko-belorusko in na južno ali malorusko¹⁷. Najbolj pa se je Ukrajincem in Belorusom zameril znani ruski jezikoslovni zgodovinar in dialektolog Sobolevskij, ki je še v 20. stol. ukrajiniščini in beloruščini odrekal jezikovno individualnost¹⁸. Ko Karski v svojem prvem belorusističnem jezikoslovnem delu *Obzor zvukov i form belorusskoj reči* (1885) polemizira s Srezn-

14. Nekaj verzov ljudske pesmi naj pokaže takratni beloruski zapis v latinici (Šafárik, 158):

Čamú ty, Audotka, njaplákala,
Jak cjebjé maładú zaručali,
Zaľatyja pjarščjonky pjeremjenjali,
Horkuju hareľkaj zapivali,
Saľodkym pjérnikom zakúsyvali?

15. *Mysli ob istorii russkogo jazyka*. 1849. (Ponatis, Moskva 1959.)

16. *Dva issledovanija o zvukah russkogo jazyka*. Voronež 1866.

17. *Obozrenie slavjanskogo jazykovogo mira v svjazi s drugimi arioevropejskimi jazykami*. V knjigi: *Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*. Tom I. AN SSSR. Moskva 1963, 129.

18. *O russkih govorah voobščee i belorusskih govorah v častnosti*. *Izvestija ORJaS*, 2, 1904.

njevskim in Potebnjo, pride do prav moderne ugotovitve, zakaj je beloruščino treba šteti za samostojen jezik: »...sovokupnost' (podčrtal F. J.) ego harakternyh čert ne povtarjaestja ni v odnom slavjanskom jazyke«. V zaključku (str. 158—59) zavrača tudi prakso, po kateri je Miklošič v svoji primerjalni gramatiki blr. gradivo obravnaval pod ukrajinskim (maloruskim) imenom. Nasprotno pa je Karski na str. 160 svojo prej jasno izraženo misel zameglil s trditvijo, da je ruski jezik najprej razpadel v velikorusko in malorusko narečje; prvo da se je pozneje razdelilo na severnovelikorusko, belorusko in južnovelikorusko, blr. govor pa je bil še pozneje podvržen močnemu križnemu vplivu maloruščine in poljščine¹⁹. Ali ga je tedaj moglo samo to zadnje napraviti za samostojen jezik?

Začetki novega br. knjižnega jezika segajo v prvo polovico 19. stoletja; takrat sta bili napisani dve anonimni deli *Eneida navyvarat* in *Taras na parnase*, v zbirkah ljudskih pesmi pa se pojavijo tudi verzi umetne poezije (npr. v zbirkah Jana Čačóta, Mickiewiczovega sošolca z vilenske univerze)²⁰. Vsakršna javna raba beloruščine v tisku je bila prepovedana vse do leta 1906. Nekaj br. knjižic je bilo v preteklem stoletju natisnanih zunaj Rusije. Čeprav so številne zbirke ljudskega blaga prinašale ljudsko pesem in pripovedko, pregovore itd. v narečni obliki, je to gradivo večkrat vseeno imelo občebeloruski značaj, če ga le nista preveč zabrisovali poljska ali ruska fonetika in pravopisne (ruske ali poljske) norme zapisovalcev. Nad slabimi zapisi se pritožuje npr. Karski v uvodu svoje že omenjene knjige iz leta 1885. Leta 1906 sta bila natisnjena prva blr. lista, *Naša niva* in *Naša dolja*, in v Petrogradu je bila ustanovljena br. založba *Zagljane sonca i ũ naša akonca*²¹. V teh letih sta se oglasila tudi že blr. pesnika Janka Kupala (1882—1942) in Jakob Kolas ('Konstantin Mickevič, 1882—1956)²². Kolas je bil tudi eden od avtorjev prvih blr. vadnic za vaške šole, tako npr. leta 1909 objavljenega izbora *Drugoe čytanne dlja dzjacej belarusaŭ*. Po oktobrski revoluciji je beloruščina postala »državni« jezik, vendar se je izkazalo, da je kot knjižni jezik neurejena in slabo pripravljena za prevzem funkcij, ki sta jih do takrat imeli poljščina in ruščina.

Čeprav nam nekaj značilnih potez tega jezika ne more predstaviti njegove prave podobe, si je vendar vredno vsaj v obrisih ogledati nekaj br. posebnosti, ki vidno ločijo blr. knjižni jezik od ruščine in ukrajiniščine, če jih vzamemo skupaj²³.

19. Čeprav ni dvoma, da je za Karskega beseda *reč'* pomenila tudi isto kot jezik, vseeno ni mogoče v naslovu knjige *reč'* zamenjati z *jazyk* (prim. *Gistoryja belaruskaj dakastr. lit.* Tom 2, str. 88).

20. Največ svojih pesmi je vključil v zbirko leta 1844: *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny z dołonczeniem pierwotwornyh w mowie słowiano-krewieckiej.* Vilna.

21. Slovtvenozgodovinsko je celotno obdobje razčlenjeno v že navedeni akademski lit. zgodovini, 2; za pregled razvoja novega beloruskega knjižnega jezika gl. L. M. Šakun, GBLM, 1963, str. 178—263 (z literaturo); vpliv ruščine, ukrajiniščine in poljščine v razvoju br. knj. jez. v 19. in zač. 20. stol. obravnava M. G. Bulahaŭ v kongresnem referatu: *Razvicčė belaruskaj litaraturnaj movy ũ XIX—XX st. st. va uzaenadnosinah z inšymi slavjanskimi movami.* Minsk 1958 (v beloruščini in ruščini).

22. Po prvem se imenuje Inštitut za literaturo beloruske akademije znanosti, po drugem pa Inštitut za jezik.

23. W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych.* Varšava 1954, 42—46.

Vsi šumniki, soglasnik *r* in stari *c* so v beloruščini vselej le trdi, npr. *žyta*, *žerdka*; *čyrvony*, *ček*; *šyc*, *šef*; *rad* : rus. *rjad*, *rečka*, *mora* (rus. *more*, *polj. morze*), *Ryga* : rus. *Riga*; *cyrk*, *čep*.

Od ruščine in ukrajiniščine se beloruščina jasno loči po dzekanju in cekanju, tj. na mestu ruskih mehčanih *d'* in *t'* se izgovarjajo mehki *dz'* in *c'* (blr. *dzjadzja* : rus. *djadja*, blr. *žyc'* : rus. *žit'*). Ta poteza se je v blr. pisanih besedilih prvič pokazala šele proti koncu 16. stol., zato so jo nekateri razlagali kot poljski vpliv; ni dvoma, da je to starejša blr. značilnost, ki so ji stroge cksl. pisne in pravopisne norme branile vstop v stare rokopise²⁴.

Posebno važna blr. poteza, ki se zlasti očitno opaža v pisavi, je močno akanje in jakanje. Zaradi dosledne uveljavitve akanja tudi v pisavi nam vsak zapisani o zanesljivo kaže naglasno mesto (*varóna*, *žalóba*, *kólas*). Jakanje je v pisavi označeno v prednaglasnem zlogu (*serp* — mn. *sjarpý*, *les* — mn. *ljasy*), v drugih zlogih pred naglasom in po njem pa ne (*serabró*, *dúmae*, *póle*), razen v položaju za trdimi soglasniki: *móra*, *vjáža* (veže), *Čarnyšéuški*, itd²⁵.

Še bolj kot v ukrajiniščini je v beloruščini celo slovenskemu ušesu zaznavna velika pogostnost glasu *u*, ki je v pisavi označen z *ũ*: *voũk*, *uzjaũ*, *zdarouẽ*, *synouũ*, *i ũ hatu*.

V oblikoslovju se beloruščina vidno loči od drugih dveh vzhodnoslovanskih jezikov v edninskem mestniku mehkih ženskih samostalnikov po tem, da ohranja staro končnico *-i*, (za *r*, *c*, *č*, *ž*, *š* je tudi v pisavi vedno *-y*), npr. *na kaní*, *ũ kancý*, *na póli*, *na móry*, *na pljačý*, *na mjažý*, *na zjamlí*, itd.).

Nadaljnja močna značilnost br. jezika je posplošenje končnice *-y* (*-i*) v imenovalniku mn. pri samostalnikih srednjega spola; uveljavilo se je v knjižnem jeziku

24. O starosti tega pojava obstajajo kaj različne trditve. Tako misli Voũk-Levanovič (*Lekcyi pa gistoryi belaruskaj movy*, 1927), da sta mehka zlita *d'z'* in *č* vsaj praslovanska, če že ne baltoslovanska, in torej ne pomenita nadaljnje faze razvoja ruskih *t'* in *d'*. Šahmatov in Lehr-Splawiński sta to br. posebnost pripisovala poljskemu vplivu v 16. stol. Za isti čas ali celo za 17. stol. se je odločil tudi S. B. Bernštejn (*Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov*, 1961, str. 302—303, s karto). R. Nahtigal je najbrž sprejel tezo Šahmatova in beloruščine pri obravnavi *t'*, *d'* sploh ne omenja (enako ne pri končnicah *-t* : *-t'* za 3. os. sg.), ampak se ozira samo na ruščino in poljščino (*Slovanski jezik*², 1952, str. 151—155, 272). V. Kiparsky (*Russische historische Grammatik*. Band I. Heidelberg 1963, str. 136-7) pravzaprav priznava kronologijo Karskega, ki trdi (*Belorusy* II, 1, 1955, str. 344—350), da cekanje ni mlajše od 14. stoletja. Opira pa se (Kiparsky) na zapis barona Herbersteina *Prepetzi* (rus. *Pripjat'*) in na arabske zapise 15. in 16. stol., ki tudi že izkazujejo cekanje in dzekanje (po Isačenku in Karskem). Karski je večkrat opozarjal tudi na bistveno različno fonetično naravo br. in poljskih *d'z'* in *č*; prvi so sičniški, drugi šumniški. Pri tem se opira tudi na zapise Jurija Križaniča (17. stol.), ki jasno ločujejo poljsko in br. cekanje (Karski, 345). V širšem glasoslovnem kontekstu se pojava loteva V. V. Martynov, (*Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija*, Minsk 1968, posebno na str. 33—34). — Glede teritorialne razširjenosti cekanja pravi Karski: »Na okrajinah jugo-vostočnoj, a takže otčasti vostočnoj i severnoj svistjaščij karakter mjagkih *d* i *t* postopenno isčezaet; s rasprostraneniem russkih škol dzekan'e i cekan'e inogda narušajutsja i v central'nyh gorah.« Seveda misli pri tem na belorusko ozemlje, kakor ga je prikazal na svoji karti leta 1903 (glej DABM, karta VII). Današnja narečna razširjenost tega pojava je razvidna na kartah 56 in 57 DABM. Sam sem imel pri poslušanju beloruščine vtis, da prevladujeta mehčana *t'* in *d'* namesto afrikat, razen pri izrazito skrbnem knjižnem govoru in v narečju.

25. Pravopisne navade so glede akanja in jakanja v tujkah in imenih precej omahovale (prim. *Belaruskaja mova*. Častka I. 1961. Str. 106—135).

na podlagi severovzhodnih narečij in ima svoj izvor deloma v nerazlikovanju spola v množini deloma pa tudi v edninskem akanju, (imen. edn. in množ. se sicer ne bi razlikovala). Nekaj primerov: *parasjátý, sěly, balóty, pís'my, vókný, móry, palí* (polja), *panjácci, paústánni*, itd.

Zaradi izgube spola v množini se v beloruščini čedalje bolj širi v rodilniku mn. končnica *-oŭ* (*-aŭ, -eŭ, -jaŭ*) tudi pri samostalnikih ž. in sr. spola, npr. *vúlic* — *vúlicaŭ, sěl* — *sělaŭ, kalěs* — *kalěsaŭ, akón* — *vóknaŭ, pésen'* — *pěsnjaŭ*).

Znanstveno proučevanje beloruščine ima tri dokaj jasno razmejena obdobja. V 19. stoletju in v prvih letih našega stoletja skraja pridno nabirajo ljudsko blago in se bolj ljubiteljsko zanimajo za narečno besedje; proti koncu prejšnjega stoletja obravnavajo blr. jezikovno gradivo že znameniti rusisti in slavisti, svoj vrh pa je to delovanje doseglo v vse obsegajočem belorusističnem delu Karskega. V tem obdobju se znanstveniki niso dotikali vprašanj knjižnega jezika, znanstvena prizadevanja pa so bila neorganizirana, prepuščena ljubezni in zanimanju posameznih filologov v središčih zunaj Belorusije — v Petrogradu, Moskvi, Nežinu, Kijevu, Varšavi in drugod. Raziskovalci so se z beloruščino ukvarjali v glavnem le obrobno, v sklopu rusističnih del, razen seveda nekaterih zbiralcev folklore in jezikoslovcev, kakršna sta bila Nasovič in Karski.

Za čas med obema vojnama je značilno, da so jezikoslovci uporabili veliko moči za reševanje slovničnih in pravopisnih vprašanj mlade knjižne beloruščine, za praktično leksikografijo in druga vprašanja v zvezi z normiranjem jezika. Druga poglobitost tega obdobja je, da se je začela veda o beloruščini gojiti organizirano na novi univerzi v Minsku in na beloruski akademiji znanosti; ti ustanovi sta si pridobili nekaj izredno živih in že uglednih mladih jezikoslovcev, ki so na novih metodoloških osnovah pripravili načrte za vsestransko obdelavo blr. narečij, za izdajo in obdelavo starobeloruskih spomenikov, za pripravo zgodovinske slovnice blr. jezika ter zgodovinskih in narečnih slovarjev in jih začeli tudi že uresničevati. Oblikovali so se prvi blr. jezikoslovni specialisti. Od prejšnje se ta doba razlikuje tudi po tem, da je beloruščina postala samostojen predmet proučevanja, in ne več, kakor dotlej, bolj ali manj v odnosu do bolj razvitih sosednjih jezikov.

Tretje obdobje se začena po drugi svetovni vojni po skoraj petnajstletni suši v blr. jezikoslovju. Tudi ta faza ima svojo posebno podobo: uvedlo jo je skoraj čisto pretrgano znanstveno izročilo. Novi, mladi strokovnjaki so dobro poznali žalostne kadrovske izkušnje 30-ih let, vendar jim ni manjkalo delovne vneme niti želje po pridobivanju jezikoslovne razgledanosti in osvajanju novih raziskovalnih metod. V 50-ih letih je dozorel številčno že močen rod jezikoslovcev; delo je steklo v vseh že v 20-ih letih začrtanih smereh. Uveljavilo se je skupno delo in izdajanje publikacij, ki so temeljnega pomena za blr. jezikoslovje na področju knjižnega jezika in narečij. Tudi v reševanju teoretičnih vprašanj jezikoslovja so blr. jezikoslovci stopili v korak z razvojem vede drugod po svetu²⁶.

26. Doslej najpopolnejši bibliografski pripomoček za beloruski jezik je *Belaruskae mova-znaŭstva — biblijagračičny ŭkazal'nik* (1825—1965). Minsk 1967. (Objave pred letom 1825 so za vse tri vzhodnoslovanske jezike bibliografsko zajete v: S. Bulič, *Očerki istorii jazykoznanija v Rossii*. 13. stol. do 1825. T. I. SPb. 1904, 1243 str.). — Glavni urednik bibliografije, L. M. Šakun, je napisal uvodno študijo *Karotki agljad razvicia belaruskaga mova-znaŭstva* (5—28), na katero sem se v razpravi zanesljivo oprl.

Če tu ne upoštevamo starejših slovničnih in slovarskih del, ki le posredno dajejo podatke o beloruščini (slovnici Zizanija in Smotrickega, slovarja Zizanija in Berynde, in dr.), lahko govorimo o prvih zavestnih poskusih proučevanja beloruščine (pravzaprav njenih narečij) od 20-ih let 19. stol. Tako kratek članek K. F. Kalajdoviča prinaša poleg splošnega orisa blr. narečij tudi slovarček nekaj desetih blr. besed. V teh desetletjih je zbiral ljudske pesmi tudi Jan Čačot (Čečot)²⁷, ki je v spremnih besedah poskušal označiti fonetično in oblikoslovno podobo tega *krivskega* jezika. Starobeloruske pismene spomenike je v teh desetletjih začel izdajati I. I. Grigorovič (*Belorusskij arhiv drevnih gramot; Akty, odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii*). Veliko se je ukvarjal tudi z blr. leksikografijo, vendar je pred njegovo smrtjo izšlo le nekaj pol slovarja. V rokopisu je ostalo še slovarsko gradivo in slovnični oris beloruščine znanega blr. etnografa P. M. Šmilevskega; enako *Grammatika belorusskogo narečija* K. Njadzveckega.

Od 1850 do 1880 je osrednji popisovalec blr. gradiva I. I. Nasovič. Večkrat je izdal in izpopolnil svojo zbirko blr. pregovorov (*Sbornik belorusskikh poslovic*, 1874) in zbirko br. narodnih pesmi (1873). Med najpomembnejša dela o beloruščini v 19. stol. pa nedvomno spada Nasovičev *Slovar' belorusskogo narečija* (1870). Še danes je dragocen; zajema okrog 30.000 besed, vendar ga je težko uporabljati, ker gradivo ni lokalizirano (kot npr. pri Dalju), čeprav je večinoma zbrano v okolici Magilěva. Prav tako se ni lahko prebiti do prave fonetične podobe besed, ker so večkrat zapisane na »velikorusskij lad«, deloma pa gre tudi za čisto ruske besede, ki so »neskol'ko podpravleny na belorusskij lad« (Karski, Obzor, 8). Nasovičev blr. zgodovinski slovar je ostal v rokopisu.

Neprecenljive vrednosti za blr. jezikoslovje so tudi bogate zbirke folklornega gradiva in narečni orisi br. etnografov, tako P. V. Šejna in drugih, ki so skupaj zajeli bolj ali manj celotno blr. jezikovno območje²⁸. Seveda je tudi ob teh zbirkah jezikoslovec v zadregi, ko mora iz ruske in poljske pravopisne obleke šele izluščiti blr. besedo. Za zgodovinsko proučevanje beloruščine pa so pomembne čedalje številnejše izdaje starobeloruskih listin, dogovorov, mestnih arhivov, letopisov in pd. (iz Smolenska, Vicebska, Plocka).

V zadnjih desetletjih 19. stol. so se z blr. narečji in njihovo zgodovino ukvarjali znameniti slavisti in rusisti, najsi so blr. jezikovno samostojnost priznavali ali ne. Spoznali so, da je poznavanje sodobnih narečij eden izmed najbogatejših virov za odkrivanje zgodovinskega razvoja jezikov, kamor je bilo pač po tedanji znanstveni usmerjenosti naravnano vse jezikoslovno raziskovanje. Tu ne moremo mimo del ukrajinskega jezikoslovnega filozofa in teoretika A. A. Potebnje²⁹, niti ne mimo A. I. Sobolevskega, ki je v svojih dialektoloških študijah, v obravnavanih starih blr. pisnih dokumentih in v svoji knjigi *Lekcii po istorii russkogo jazyka* (4. izdaja 1907) razrešil številna notranja vprašanja beloruščine,

27. 1796—1847. Bil je član tajnega društva filomatov. V letih 1837-46 je izdal šest zbirk ljudskih pesmi z uvodi, v zadnjem razmišlja o br. jeziku.

28. V svoji knjigi o beloruskem ljudskem pesništvu *Naša rodnaia pesnja*, Minsk 1968, navaja sodobni beloruski pesnik in prevajalec slovenske poezije Nil Gilevič tudi bibliografski izbor zbirk iz 19. stol. (212—213).

29. 1835—1891. Znan je tudi kot literarni teoretik, predhodnik strukturalizma. Njegovo najpomembnejše slovnično delo je *Iz zapisok po russkoj grammatike*, I—IV.

čeprav jo je obravnaval kot del enotnega vzhodnoslovanskega jezikovnega območja. Bogat prispevek zgodovini br. jezikoslovja je dal tudi A. A. Šahmatov, ki si je v svojih številnih delih prizadeval pojasniti ključna vprašanja v zvezi z nastankom in oblikovanjem vzhodnoslovanskih jezikov in njihovih narečij³⁰. Tudi E. F. Budde je pri svojih raziskavah zlasti južno-(veliko)ruskih govorov nenehno zadeval ob blr. jezikovno problematiko; M. A. Kolosov je v svoje rusistične obravnave pritegoval tudi blr. in ukrajinsko gradivo. Posebno mesto v tej dobi ima razprava K. Appela³¹ *O belorusskom narečii* v Ruskem filološkem vestniku (1880), ki je izhajal v Varšavi; avtor je namreč skušal zbrati v samostojen sistem blr. glasovne in oblikoslovne posebnosti.

V predrevolucijsko obdobje spada v jezikoslovno-zemljepisnem smislu tudi za beloruščino pomembno delo — dialektološka karta moskovske dialektološke komisije³². Ta prinaša kartografski zapis narečij vseh treh vzhodnoslovanskih jezikov. Meje beloruščine so na njej pomaknjene precéj globoko na današnje ozemlje ruskega jezika (Smolensk). Na današnjih jezikoslovnih kartah je ta podoba že drugačna, jezikovni zemljevidi v knjigi *Vvedenie v istoriju russkogo jazyka*, 1927, ki jo je v Brnu izdal eden od soustvarjalcev dela *Opyt dialektologičeskoj karty*, N. N. Durnovo, pa še kažejo podobno stanje. Za rekonstrukcijo jezikovnega stanja v smolenskem okrožju je nepogrešljiv obsežni slovar V. N. Dobrovoljskega, *Smolenskij oblastnoj slovar'*, 1914. E. Tihinskij je na prehodu stoletij leksiko magiljovskega okrožja zajel izčrpneje kakor Nasovič, vendar ta bogata zbirka ni bila objavljena.

K razbistritvi predstav o blr. jezikovnem stanju 15. in 16. stoletja so v tej dobi pripomogli pregled starih br. in ukrajinskih spomenikov P. V. Vladimirova in njegovi spisi o jeziku Skaryne (Skorine) ter o prevodu žitja sv. Alekseja. Pomemben prispevek v tem območju je priznati tudi poljskemu slávistu A. Brücknerju; opisal in analiziral je blr. prevode viteških povesti Poznanjskega beloruskega zbornika iz konca 16. stol. Znani tekstolog V. N. Peretz je z ukrajinske strani jezikovno pretresel več starih blr. tekstov (16. in 17. stol.).

Nekakšna prečiščena sinteza vsega znanja o Belorusih in beloruščini pred okto-brsko revolucijo je obsežno delo prvega belorusista v pravem pomenu besede, Evfimija Fedoroviča Karskega (1861—1931). Skoraj vseh petdeset let svojega znanstvenega delovanja je posvetil kompleksnemu proučevanju blr. kulturne zgodovine, umetnosti in jezika. V prvi vrsti je bil seveda jezikoslovec in filolog, paleograf, raziskovalec br. ljudskega in umetnega slovstva, pa tudi etnograf in zgodovinar. Njegova bibliografija obsega nad tisoč enot³³, toda jedro in težo njegove publicistične dejavnosti zajema enciklopedična monografija v treh knjigah z naslovom *BELORUSY* (1903—1922).

Sistematično je začel proučevati beloruščino, svoj materni jezik, že v študentskih letih. V predgovoru svoje prve jezikoslovne knjige (*Obzor zvukov i form*

30. Prim. op. 2.

31. Poljski jezikoslovec (1857—1930), po prvi svetovni vojni profesor splošnega jezikoslovja na varšavski univerzi.

32. N. N. Durnovo, N. N. Sokolov, D. N. Ušakov, *Opyt dialektologičeskoj karty russkogo jazyka v Evrope s priloženiem očerka ruskoj dialektologii*. 1915.

33. Objavljena v *Pracy Instytutu movaznaŭstva AN BSSR*, 8, 1961. O vrednosti njegovega dela govorijo številni spisi (prim. *Belaruskae movaznaŭstva*, 56—59).

belorusskoj reči, 1885) pravi: »Nastajaščij trud byl zaduman avtorom goda četyre tomu nazad, pri pervom znakomstve s zapisannymi proizvedenijami beloruskogo tvorčestva i jazyka.« Dela se je lotil kot solidno izšolan jezikoslovec, ki mu ni manjkalo mladostnega ognja in kritičnosti. Njegov stik z živo blr. jezikovno stvarnostjo ga je utrjeval v prepričanju, da se mora spopasti s tedanjimi neustreznimi in neutemeljenimi sodbami, tudi če so jih širili tako ugledni jezikoslovci kakor Sreznjevskij, Potebnja ali Miklošič. V začetku 90-ih let je Karski v ruskem filološkem vestniku objavljala razprave o starobeloruskem jeziku pod skupnim naslovom *Iz istorij zvukov i form belořusskoj reči*. Registriral in paleografsko ter filološko obdelal je vse takrat dosegljive pisane vire od 13. stol. dalje, ki so vsebovali blr. jezikovne poteze; prizadeval si je, da bi ugotovil tudi razvojno povezanost in narečno razširjenost posameznih pojavov. To in še druga dela iz 90-ih let, ko je Karski deloval kot profesor na varšavski univerzi³⁴, sodi že v neposredne priprave za njegov opus *Belorusy*. V prvi knjigi tega dela (izšlo je v Varšavi leta 1903) je Karski dal zgodovinski in etnografski opis blr. ozemlja; orisal in na zemljevidu ponazoril je meje beloruščine in njeno narečno razčlenjenost (za glavne razlikovalne značilnosti šteje trdost ali mehkost zvočnika r in ob njem razne tipe akanja, na vzhodu in severovzhodu pa vpliv velikoruskih govorov); ukvarjal se je z nastankom blr. jezika in narodnosti. Podobno je registriral in kritično pretresel celotno zgodovino vede o Belorusiji in beloruščini z izčrpno literaturo in s seznamom virov, ki jih je uporabljal pri proučevanju blr. vprašanj. Tako je prva knjiga Karskega ostala zanesljiva osnova za poznejše belorusiste raznih smeri, od jezikoslovcev do zgodovinarjev.

V plodno varšavsko obdobje Karskega spadajo tudi vsi trije zvezki druge knjige *Belorussy* (Varšava 1908, 1911, 1912). Ta knjiga je v celoti posvečena zgodovini beloruščine. V prvem zvezku, ki ima naslov *Istoričeskij očerk zvukov beloruskogo narečija*, je poleg obravnav zgodovinske fonetike precej prostora odmerjenega tudi vprašanjem cirilske paleografije, za katero je bil Karski eden najvidnejših specialistov. Drugi zvezek obsega zgodovinski oris br. besedotvorja in oblikoslovja, tretji br. sintakso. Prof. V. I. Borkovskij, ki je leta 1955 in 1956 ponovno izdal drugo knjigo, v svoji študiji o Karskem³⁵ navaja besede Ljapunova³⁶, češ da ta 2. knjiga nima primere, kar zadeva skrbnost obdelave; sam pa za sintaktični del ugotavlja: »Dlja každygo interesujuščegosja voprosami sintaksisa slavjanskijh jazykov nazvannyj trud javljaetsja nastol'noj knjigoj.«

Tudi tretja knjiga je izšla v treh zvezkih (1916, 1921, 1922) in obravnava br. slovstvo. Razmejitev je jasna in vsebinsko ustrezna: prvi zvezek — starejše in novejše br. ljudsko slovstvo; drugi zvezek — staro zahodnorusko pismenstvo (od 13. do 18. stol.), in tretji zvezek — leposlovje v domačem jeziku (*Hudožestvennaja literatura na narodnom jazyke*) 19. in zač. 20. stol. Tudi v tretji knjigi so vmes zanimive misli o starem br. knjižnem jeziku in o jeziku novejših pisateljev.

34. Od 1894 do 1910.

35. V knjigi: *Belorusy. Jazyk beloruskogo naroda*. 1. Moskva 1955, 453—471.

36. *Očerk žizni i dejatel'nosti akad. Karskogo*. Izvestija AN SSSR, 1932, 3.

V zadnjem desetletju (Karski je umrl 1931) naj bi tretji knjigi sledil še slovar sodobne beloruščine in starobeloruski slovar. Da sta bili ti nalogi prezahtevni, potrjuje že dejstvo, da niti danes nista izpolnjeni v celoti. Sicer pa tudi v teh letih beloruščina v objavah Karskega še vedno zavzema pomembno mesto: *Ruskaja dialektologija*, 1924; *Očerk naučnoj razrabotki russkogo jazyka v predelah SSSR*, 1926; *Geschichte der weißrussischen Volksdichtung und Literatur*, Berlin 1926; *Slavjanskaja kirilovskaja paleografija*, 1928. V celoti zanj veljajo besede V. I. Borkovskega: »Kak ni značitel'ny trudy E. F. Karskogo po russkomu jazykoznaniju i paleografii, trudy, proslavivšie imja ih avtora i v ètih oblastjah nauki, my, govorja ob E. F. Karskom, vsegda v pervuju očered' vspominaem o nem, kak o vydajuščemsja belorusovede.«

(Se bo nadaljevalo)

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta Ljubljana

ZAČETKI FILOLOŠKE ZNANOSTI

Zdi se, da beseda filologija pri nas nima posebno visokega zvena. Naši slavisti, romanisti, germanisti nočejo več veljati za filologe. V dobi vse ožje specializacije in drobitve posameznih znanosti je navsezadnje razumljivo, če vsakdo sega po čim ožji oznaki in velja rajši za slovstvenega zgodovinarja, kritika, bibliografa, etimologa, dialektologa, zgodovinskega slovníčarja itd. kot pa za težko opredeljivega filologa. Verjetno je bil eden zadnjih med našimi slavisti, ki se je zavestno oklepал naziva »filolog«, prof. Rajko Nahtigal, ki je v svojem Uvodu v slovansko filologijo (1949) tudi podrobno opredelil cilje in metode sodobne filološke znanosti.

Omenjeni odpor do »filologije« ni naš osamljeni pojav, ampak ga srečujemo tudi drugod, zlasti v Italiji. Tako je npr. Ettore Romagnoli, eden najboljših prevajalcev Aristofana in grških tragikov, že leta 1917 s katonsko odločnostjo zapisal svoj *Ceterum censeo philologiam esse delendam*. Benedetto Croce, vodilni italijanski filozof in slovstveni kritik 20. stoletja, pa je v svojih kritičnih in teoretičnih spisih filologijo ponižal na stopnjo nekakšne dekle, ki je sicer nujno potrebna, da s svojimi metodami skrbi za ohranitev in čistost leposlovnih in dokumentarnih besedil, ki pa je v bistvu le nekakšna pomožna veda v službi takšnih imenitnih znanosti, kot sta zgodovina in filozofija.

Takšne in podobne sodbe so kajpak izhajale iz neke globoko zakoreninjene predstave o filologiji. Največkrat jim je botrovala podoba pedantnega učenjaka, ki zbira v tekstno-kritičnem aparatu pod črto za en sam verz na ducate različnih rokopisnih variant, pri tem pa pozabi na samo pesniško ali etično kvintesenčno obravnavanega verza. Ali podoba življenjepisca, ki z vso natančnostjo zbira podatke o rodu pesnikovih prednikov do četrtega in petega kolena, pri tem pa ni zmožen vdahniti življenja sami pesnikovi osebnosti. Ali podoba bibliografa, ki inventarizira in etiketira celo knjižnico, ne da bi v njej prebral eno samo knjigo.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta Ljubljana

VPRAŠANJE BELORUSKEGA JEZIKA IN JEZIKOSLOVJA

V spremenjenih okoliščinah po oktobrski revoluciji, ko naj bi blr. knjižni jezik »nabyū dzjaržaŭnyja funkcyy«, se razširil v šole in druge kulturne ustanove in urade, se je izkazalo, da je za te in še druge dolžnosti kaj slabo pripravljen. V slovničnih oblikah, besedju, pravopisu in pravorečju je bilo silno omahovanje; pesniki in pisatelji so bili še precej odvisni od svojih narečij. O kakšni skupni knjižni normi v modernem pomenu sploh ne moremo govoriti. Zato je bila ena najbolj perečih nalog blr. jezikoslovcev in drugih kulturnih delavcev, da so se lotili reševanja praktičnih vprašanj knjižne beloruščine. Med številnimi slovnici za šole se je najbolj uveljavila *Belaruskaja gramatyka dlja škol* Branislava Taraškeviča, 1918 (5. izdaja v Vilni, 1929). Avtor se je pri svojem delu opiral na dotedanje znanstvene izsledke o beloruščini (sam je bil med vidnimi učenci Šahmatova) in na prakso v novejših blr. tiskih, posebno je upošteval glasovne in oblikovne posebnosti osrednjih blr. govorov. V pravopisu je skušal čim bolj enotno izpeljati glasovno-oblikoslovno načelo; pomembna pa je njegova slovnica tudi zaradi domačega slovničnega izrazja, ki se je pozneje skorajda v celoti uveljavilo v blr. jezikoslovju.³⁷

Za ustvaritev in ureditev besednega zaklada knjižne beloruščine so v tem času pomembni prevodni rus.-blr. in blr.-rus. slovarji (najpomembnejša avtorja sta M. Ja. Bajkoŭ in S. M. Nekraševič)³⁸. Še teže kakor s splošnim besediščem je bilo z blr. terminologijo. Že leta 1921 je bila ustanovljena Beloruska znanstveno-terminološka komisija, ki je v desetih letih poskrbela za izdajo izrazoslovnih slovarčkov za vse glavne stroke od jezikoslovja in slovstvene vede do matematike, botanike in agronomije. Slovarčki so izhajali iz ruskega strokovnega izrazja in so deloma navajali tudi ustrezne latinske izraze. Toda pravega uspeha ta prizadevanja niso imela: deloma so termini premalo nastajali v praksi ali pa niso bili preizkušeni v živi rabi, deloma zaradi močnih zunanjih posegov, zlasti kar zadeva tuje izrazje. Čedalje močneje se je uveljavljalo mnenje, da je treba izrazje približati ruskemu in da naj se mednarodne tujke sprejemajo le preko ruščine, ne pa naravnost iz drugih jezikov ali preko poljščine.

Najbrž so redki knjižni jeziki, v katerih je bilo reševanje pravopisnih vprašanj tako občutljivo in za marsikaterega od udeleženih celo fizično usodno kakor

37. Taraškevič (roj. 1892) je bil že pred prvo svet. vojno aktivni član Krožka za znanstveno proučevanje Belorusije pri Peterburški univerzi (GBDL, 2, 604), v 20-ih letih pa je bil tudi med zelo vidnimi blr. družbenimi delavci (A. Lis, *Branislav Taraškevič*, Minsk 1966).

38. M. Bajkoŭ, S. Nekraševič, *Belarуска-rasijski sloŭnik*. Minsk 1927. — S. Nekraševič, M. Bajkoŭ, *Rasijska-belaruskii sloŭnik*. Minsk 1928. — Manjšega obsega sta podobna slovarja lit. zgodovinarja M. Garëckega, ki je v naslovu namesto *ruski* navadno uporabljal *maskoŭski*.

prav v beloruščini. V začetku 20-ih let seveda še ni bilo mogoče doseči popolne enotnosti; v jezik je prihajalo toliko novih, zlasti tujih besednih prvin, da so se sproti ustvarjana pravopisna pravila izkazala za nezadostna in sebi nasprotujoča. To naj bi rešila solidno pripravljena akademska pravopisna konferenca v Minsku konec leta 1926; udeležili so se je domači jezikoslovci in praktiki ter več tujih slavistov, med njimi znani etimolog Max Vasmer. Za to mednarodno konferenco je bilo poprej objavljeno gradivo, in leta 1927 je bila natisnjena zajetna knjiga z referati in razpravo na zasedanjih. Nastopili so takrat najvidnejši belorusisti P. Buzuk, Voŭk-Levanovič, Nekraševič, Bajkoŭ, in dr. Veliko govora je bilo o črkopisu in o pisavi tujk, posebno še o polnem označevanju akanja v teh prvinah.

Toda praktičnih sadov tudi ta konferenca ni mogla dati. Že kmalu po tistem so se v tisku začele oglašati obtožbe, da so nekateri predlogi in rešitve »nacionalistične« in »provincialne«³⁹.

Čez sedem let pa je »blr. pravopisna drama« doživela svoj vrh. Inštitut za jezikoslovje blr. akademije je izdal svoj načrt za poenostavitev blr. pravopisa, nato pa je Svet ljudskih komisarjev BSSR sprejel odlok o spremembah in poenostavitvah blr. pravopisa. Učinek tega posega je bil, da so se nekatere slovnične oblike in pravopisne norme, ki so ločile beloruščino in rusčino, približale ruskim. Najbolj hrupno so se v pravopisno »afero« vmešali blr. pisatelji. Na svojem shodu konec leta 1933 so nastopili z bojevitimi govori, katerih gesla so zelo zgovorna: *Razredni boj na jezikoslovni fronti in reforma pravopisa blr. jezika* (uvodni referat A. Aleksandroviča); *Jezik mora postati orožje mednarodnega vzgajanja množic; Nobenega usmiljenja za sovražnika*, ipd. Referati pisateljev so bili z resolucijo, sestavljeno po referatu A. Aleksandroviča, naslednje leto objavljeni v posebni knjigi. Leta 1934 je izšel tudi *Pravapis belaruskaj movy*, nekakšna zbirka pravil na 43 straneh. A tudi po zmagi te »kulturne revolucije« se pravopisna vprašanja za dolgo niso umirila. Leta 1938-39 so postale zahteve po spremembah v blr. pravopisu spet čedalje bolj številne⁴⁰.

Do visoke stopnje in mednarodnega slovesa se je proti koncu 20-ih let povzpela blr. dialektologija in jezikoslovna geografija. Metodološko osvežitev in izreden polet za blr. jezikoslovje pomeni prihod P. A. Buzuka iz Odese. Buzuk in Ja. V. Voŭk-Levanovič sta bila v teh letih glavna profesorja blr. jezikoslovja na mladi univerzi v Minsku in utemeljitelja blr. jezikoslovne šole. Med najpomembnejša dela prvega spada poleg številnih dialektoloških študij zlasti *Sproba lingvističnej geografii Belarusi. I. Fanetyka in marfalogija*. Minsk 1928⁴¹. O jezi-

39. Več deset članov konference je predlagalo uvedbo latinice. Sprejeli so nekaj črk iz srbske cirilice (prim. Karski, *Slavia* VI, 828—835). Nastopila je sploh precejšnja zmeda. L. M. Šakun (*Gistoryja*, 290—1) piše o sklepih konference med drugim: »Na vynikah kanferencyi adbilasja taksama varožaja dzejnasc' belaruskich buržuaznyh nacyjanalistaŭ, jakija vykarystali magčymasc' i vystupili na kanferencyi z roznymi prapanovami, nakiravanymi na adryŭ belaruskaj movy ad ruskaj, na zasmečvanne belaruskaga pravapisu i gramatyki roznymi štučnymi, pa ih tərminalogii ‚samabytnymi‘ rysami.« ... Premagovanje poljskega vpliva se kaže posebno pri zelo pogostnih tujkah na -logija, ipd. kjer trdi *l* zamenja mehkega (namesto -l'ogija je -logija — l' : l).

40. O zgodovini oblikovanja blr. pravopisnega sistema gl. M. R. Sudnik, *Da pytannja ab gistoryi iarmiravannja belaruskaj ariagrafičnej sistemy*. Vesci AN BSSR, 1950, 3.

41. L. Tesnière priznava *Poskusu* kljub pomanjkljivostim v metodi in gradivu visoko jezikoslovno vrednost in želi, da bi Buzuk delo nadaljeval za blr. jezikosl. atlas (*Slawische Rundschau* I, 1929, 284—5).

koslovni geografiji kot pomožni metodi za proučevanje zgodovine jezika je Buzuk obširneje pisal tudi v zborniku prvega kongresa slovanskih filologov v Pragi leta 1929 (izšel leta 1932). Pod njegovim vodstvom in v njegovi redakciji je izšlo več navodil in programov za zbiranje narečnega gradiva. Čeprav je Vošk-Levanovič znanstveno reševal v glavnem vprašanja iz zgodovine blr. jezika, se je pokazal tudi kot moderen dialektolog⁴².

Med vojnama je bil posebno ploden dialektolog P. A. Rastorgujev. Največ se je ukvarjal z vzhodnimi in jugovzhodnimi blr. narečji⁴³, ki prehajajo v ruska in ukrajinska. Tudi v Vasmerjevem ZslPh je leta 1930 objavil pregled blr. jezikoslovja v zadnjem desetletju. Drugače je znan po svojih predavanjih v prvem letu po Oktobru, ko je govoril na Beloruski ljudski univerzi v Moskvi o aktualni temi: *Belorusskaja reč' v ee prošlom i sovremennom sostojanii* (izšlo v knjigi: *Kurs belorusovedenija*, 1918-20). Kar melanholično zazvenijo njegove besede na koncu knjige *Govory na territorii Smolensčiny*, 1960, str. 204 (gre za narečja z blr. podlago, ki so bila pozneje porusena): »Zakančivaja svoj trud, potrebovavšij bol'šoj naprjažennoj raboty v tečenie rjada let, skažu, čto ja byl by ves'ma sčastliv, esli by on byl ispol'zovan i v praktičeskikh celjah — esli by otmečennye v nem dialektizmy byli učteny mestnymi učiteljami v bor'be za čistotu i pravil'nost' našego velikogo russkogo jazyka na Smolensčine.«

Z zgodovinsko slovnico in zgodovino blr. jezika se je največ ukvarjal Vošk-Levanovič. Še danes so pomembne njegove *Lekcyi po gistoryi belaruskaj movy*, 1927, njegove razprave o izvoru blr. cekanja in dzekanja⁴⁴, o jeziku Francyska Skaryne idr. Po njegovi pobudi in pod njegovim metodičnim vodstvom se je začelo tudi zbiranje gradiva iz blr. starih tekstov za zgodovinski slovar (prim. *Ab pryncypah i metadah ukladanja gistoryčnaga sloŭnika belaruskaj movy*, 1929).

Velika škoda za blr. jezikoslovje je, da so že v začetku 30-ih let njegovi glavni predstavniki morali utihniti⁴⁵, zato je bila v 30-ih letih blr. jezikoslovna žetev skromna. Prej tako razvejana in živahno zastavljena belorusistična znanstvena publicistika je usahnila, le mladi jezikoslovec T. P. Lomtev je z nekaterimi sodelavci izdal dva dela blr. slovnice (1935, 1936)⁴⁶; vse drugo je manj pomembno. Zunaj meja SZ so se med obema vojnama z beloruščino znanstveno ukvarjali nekateri poljski jezikoslovci (npr. Ossowski, Kuraszkiewicz), z njenimi starejšimi

42. *Važnejšija rysy gavoriki v'oski Tatarkavičy i gavorak vakoličnyh v'osak*. Minsk 1928.

43. Npr. *Govory vostočnyh uezdov Gomel'skoj gubernii v ih sovremennom sostojanii*. Minsk 1927; *Seversko-belorusskij govor*. Leningrad 1927. Bolj kritično kot Tesnière je R. ocenil *Poskus Buzuka*, posebno glede razširjenosti posameznih fonetičnih pojavov (Izvestija po RJaS, t. 3, 1930, 619—33). O zgodovini in o nalogah blr. dialektologije je R. poročal tudi na 1. blr. dialektološki konferenci v Minsku leta 1948 (Vesci AN BSSR, 1948, 3.).

44. Gl. op. 24.

45. »U vyniku neabgruntavanyh rêprësiŭ suprac' nekatoryh lingvistaŭ belaruskae movaznaŭstva u 30-ja gady stracila takih vidnyh dasledčykaŭ, jak. B. Taraškevič, P. A. Buzuk, Ja. V. Vošk—Levanovič, M. Garëcki, M. Ja. Bajkoŭ, S. M. Nekraševič i inš.« (L. M. Šakun, *Belaruskae movaznaŭstva*, str. 25).

46. Lomtev je še po vojni izdal v Moskvi dva univ. učbenika beloruščine: *Belorusskij jazyk*, 1951; *Grammatika belorusskogo jazyka*, 1956. (Druga knjiga je precej obsežnejša.)

obdobji pa zlasti norveški slavist in baltist Chr. Stang (*Die westrussische Kanzleisprache des Großfürstentums Litauen*, Oslo 1935; *Die Altrussische Urkundensprache der Stadt Polock*, Oslo 1939).

Ko so po drugi svetovni vojni na materialnih in kadrovskih ruševinah začele postopoma delati blr. pedagoške in znanstvene ustanove, so tudi v blr. jezikoslovju zijale velike praznine. Jezikovno gradivo, ki so ga konec 20-ih in v začetku 30-ih let marljivo zbirali in urejali vodilni jezikoslovci in njihovi sodelavci, je bilo med vojno večidel uničeno. Plejada znanih belorusistov (generacija našega Ramovša) je bila zdesetkana do kraja. Ob velikem odpovedovanju je v težkih letih po osvoboditvi zaključeval in poglobljal svoje jezikoslovne študije ali pa je s študijem šele začel nov rod belorusistov. Po petnajstih in več letih so mladi zastavili svoje znanstvene napore v smeri, ki so jo s svojim delom začrtali Buzuk, Voŭk-Levanovič in drugi, obenem pa so odpirali nova raziskovalna področja jezika (imenoslovje, frazeologijo, skladnjo, stilistiko in dr.). Sprejeli so novejša pogleda na jezik (strožje ločevanje sinhronije in diahronije, sistemska obravnava jezikovnih pojavov, fonološka načela, strukturalizem) in jih uspešno uveljavljali v konkretnih raziskavah.

Pogostejše belorusistične objave novega rodu, ki se je nenehno dopolnjeval z mlajšimi delavci, so se začele v 50-ih letih, ko so izhajale *Vesci AN BSSR*, *Seryja gramadskih navuk* in *Pracy Instytuta movaznaŭstva AN BSSR*. Inštitut za jezikoslovje pri blr. akademiji znanosti je imel tudi osnovno znanstveno načrtovalno in organizacijsko vlogo; skrbel je za objavo monografij in zbornikov, prirejal znanstvene konference za posamezne skupine jezikoslovnih vprašanj. Svoje sodelavce je imel tudi na filološki fakulteti in v pedagoških inštitutih v Minsku in drugih središčih. V zadnjih letih se je filološka fakulteta na blr. uneverzi močnejše uveljavila tudi v publicistični dejavnosti. Pomembno je tudi mentorstvo in redakcijsko delo nekaterih starejših ruskih jezikoslovcev, posebno R. I. Avanesova (dialektologija, kandidatske in doktorske disertacije).

V zadnjih dvajsetih letih je bilo precej v ospredju proučevanje slovnice in leksikalnega ustroja blr. knjižnega jezika. Posebno pozornost so raziskovalci posvečali vprašanjem v zvezi z utrditvijo knjižnih norm na vseh jezikovnih ravneh. Po večletnih pripravah, po številnih razpravah o posameznih slovnicih vprašanjih in monografijah o besednih vrstah je leta 1962 izšel prvi, leta 1966 drugi del akademske beloruske slovnice. Prva knjiga, ki jo je napisal kolektiv avtorjev pod vodstvom M. G. Bulahava (Bulahaŭ, Narkevič, Burak, Kraučanka, Lapaŭ, Šuba, Bazylenka, Gapanovič) obsega besedotvorje in oblikoslovje vseh pregibnih besednih vrst, sestav prislova in pregled pomožnih besednih vrst; druga knjiga, v približno enakem obsegu, zajema skladnjo sodobne knjižne beloruščine. Avtorji so se očitno zgledovali po ruski akademski slovnici (1952, 1954; 1. knjiga v drugi, nespremenjeni izdaji, 1960), zlasti pri razvrstitvi gradiva in tehniki obdelave (tudi tipografsko in po formatu je enaka ruski v izdaji iz leta 1960); je pa v marsičem tudi samosvoja, manj stereotipna od ruske. Zanimivo je, da ne vključuje poglavja o fonetiki, kakor ruska, in je po obsegu sploh malo skromnejša. Manj togo notranjo organizacijo imajo tri knjige Kurza sodobnega beloruskega knjižnega jezika, ki so ga za študente filološke fakul-

tete sestavili deloma isti avtorji in ki ga lahko štejemo za predhodnika akademске slovnice.⁴⁷

Med številnimi pripravljalnimi deli, ki so omogočila strnitev rezultatov v akademski slovnici, naj navedemo le nekatera: M. A. Žydovič (*Imennoe sklonenie v belorusskom jazyke*, 1958) obravnava samo ednino samostalnika (dopolnjeno v knjigi leta 1969 z naslovom *Nazoŭnik u belaruskaj move*); za blr. pridevnik so posebno pomembne študije Bulahava (*Prymetnik u belaruskaj move*, 1964, in druge), A. Muraške (posebno s stališča blr. narečij, npr. *Formy prilagatel'nyh v belorusskih govoraх*, 1958, in dr.) in L. M. Šakuna (o rabi dolgih in kratkih oblik pridevnika). O blr. osebnih in povratnih zaimkih in njihovi zgodovini je pisal A. A. Kryvicki; števnike so obravnavali P. V. Vjarhoŭ (v primerjavi z ruskimi in ukrajinskimi), A. Čabjaruk (narečja) in, v sklopu slovanskih števnikov, A. E. Suprun (v več študijah od leta 1953 naprej in v knjigi *Slavjanskije čislitel'nye*, Minsk 1959, z najpopolnejšo bibliografijo o slovanskih števnikih). Zelo bogata je novejša literatura o blr. glagolu. Z rabo glagolskih časov in naklonov in z razvojem oblik v starem blr. knjižnem jeziku so se v svojih spisih ukvarjali A. I. Žuraški, U. V. Aničenka, A. U. Arašonkava;⁴⁸ z glagolsko prefiksacijo A. Ja. Biral, z drugotnimi nedovršniki in drugimi priponskimi glagolskimi izpeljavami A. I. Janovič, z glagoli na *-ničac'* pa M. Vasileŭski. T. M. Voznyj je blr. glagolsko besedotvorje pritegnil v primerjalno obravnavo z ruskim in ukrajinskim. Obsežno knjigo je blr. glagolu posvetila vodilna blr. dialektologinja Ju. F. Mackevič, ki sooča narečno stanje glagolskih oblik s stanjem v blr. književnosti (*Marfalogija dzejaslova ŭ belaruskaj move*, 1959). Po vsestranski obdelavi blr. prislova je znan P. P. Šuba (*Prysloŭe u belaruskaj move*, 1962).

V proučevanju blr. knjižne skladnje so se uveljavili: E. I. Barysaglebskaja (odvisniki), L. I. Burak (priredja), A. M. Bazylenka (ujemanje), I. C. Zjanevič (brezpredložne glagolske in imenske besedne zveze), A. Ja. Mihnevič (sintaktično nedeljive besedne zveze kot stavčni členi, transformacijska analiza takih zvez), A. I. Narkevič (predložne in brezpredložne besedne zveze s samostalnikom, način izražanja prilastka), A. V. Šydloŭski (besedne zveze s samostalnikom kot glavno besedo).

Čeprav se na blr. akademiji razmeroma intenzivno popisuje blr. besedje, še ni na razpolago večjega razlagalnega slovarja beloruščine. Izšla sta dva obsežnejša prevodna slovarja; rusko-beloruski (1953) v redakciji Kolasa, Krapive in Glebke, ki obsega okoli 86.000 gesel in je namenjen predvsem prevajanju iz ruščine, in belorusko-ruski (1962) v redakciji Krapive, ki je za nekaj tisoč besed obsežnejši in ima gesla obdelana podrobneje in pomensko skrbneje. Oba slo-

47. *Kurs sučasnaj belaruskaj litaraturnaj movy. I. Fanetyka. Artagratija. Leksikologija*. Minsk 1961. Avtorji: M. V. Biryła, M. G. Bulahaŭ, P. P. Šuba.

II. *Marfalogija*. Minsk 1957. Avtorji: A. M. Bazylenka, Ja. A. Biral, M. G. Bulahaŭ, A. I. Žuraški, M. A. Žydovič, Ju. F. Mackevič, Ja. M. Ramanovič, P. P. Šuba.

III. *Sintaksis*. Minsk 1959. Avtorji: M. G. Bulahaŭ, L. I. Burak, B. S. Lapaŭ, A. I. Narkevič, P. P. Šuba.

48. A. I. Žuraški, *Gistoryja form zagadnaga ladu u belaruskaj move*. Pracy Instytuta movaznaŭstva AN BSSR, 1957, 4. — U. V. Aničenka ima več študij o starobeloruskih preteklih časih (pluskvamperfekt, aorist, imperfekt, perfekt); A. U. Arašonkava se je ukvarjala s še nezadovoljivo pojasnjenimi osebnimi končnicami blr. glagola, posebno s 1. os. množine.

varja sta normativna in sestavljena predvsem za praktično rabo. Med drugimi dvojezičnimi slovarji je za slavista zanimiv poljsko-beloruski priločni slovar (Varšava 1962) v redakciji A. Obrežbske-Jabłońska in M. Biryła. I. K. Germanovič se v svojih spisih ukvarja z zgodovino normalizacije blr. knjižnega besedja med vojnama.

Več belorusistov je v zadnjih dveh desetletjih obravnavalo tudi vprašanja imenoslovja, tako npr. M. Ja. Grynblat (splošno imenoslovje in krajeslovje v zvezi z etnogenezo Belorusov); M. V. Biryła (*Belaruskaja antranimija*, 1966); V. A. Žučkevič, A. Adamovič Lemcjugova in dr. (krajeslovje), P. P. Šuba (besedotvorna struktura južnobeloruskih toponimov ipd.).

Z vprašanji blr. frazeologije so se ukvarjali A. S. Aksamitaŭ (pregovori in frazeologija, stroj frazeološkega slovarja in ugotavljanje oporne besede), A. Ja. Mihnevič (odnos med svobodnimi in fraznimi besednimi zvezami), F. M. F. M. Jankoŭski (ljudska frazeologija, rekla, krilatice, aforizmi ipd.). Reševanje praktičnih pravopisnih vprašanj se je zlagoma nadaljevalo tudi po vojni. V tem času sta se z njimi največ ubadala M. R. Sudnik in M. P. Loban. Trikrat je izšel njun pravopisni slovar (1948, 1961, 1966), vselej v znatno večjem obsegu. Najopaznejše spremembe so pravopisna pravila doživela z letom 1957, po petletni razpravi o načrtu sprememb in dopolnitev pravopisa, ko je blr. vlada sprejela o tem svoj sklep, in je blr. akademija dve leti pozneje na 160 straneh izdala *Pravily belaruskaj aragrafii i punktuacyi*. V glavnem so zahtevali dosledno upoštevanje akanja in jakanja v vseh tujkah in imenih, kjer sta v prejšnjih reformah iz nerazumljivih vzrokov še ostala *o* in *e*. Tako se je dotlej pisalo npr. *sovet, socyjalizm, komunist, komunar, bol'shevik, Černyšěŭski, Nekrasaŭ*, medtem ko so se druge tujke pisale z *a*, npr. *kamunikatyŭny, kamjunike, kamitèt*, ipd.; po novem se vse pišejo z *a*, *ja* (*savet, kamunist, sacyjalizm, kamunar, bal'shavik, Čarnyšěŭski, Njakrasaŭ*). Končnica *-u* (*ju*) v rodilniku za imena kemičnih prvin (*kislarodu, azotu, baryju*, itd.) je bila razširjena na račun končnice *-a* (*-ja*).⁴⁹

Manj pozornosti kakor pravopis je bilo deležno blr. pravorečje (Biryła, Jankoŭski),⁵⁰ razmeroma skromno se je predstavila tudi blr. akcentologija. Tudi v obravnavi drugih fonetičnih in fonoloških vprašanj knjižnega jezika je opaziti napredek šele v zadnjem času. Lani je npr. izšla knjiga A. I. Padlužnega o fonološkem sistemu blr. knjižnega jezika,⁵¹ kjer gre za uporabo moderne fonološke teorije, zlasti dvostopenjske, kakor jo je razvil sovjetski jezikoslovec S. K. Šaumjan v svoji knjigi *Problemy teoretičeskoj fonologii, Moskva 1962*. Podobno doslej ni bilo zaslediti nobenih eksperimentalnih študij o blr. glasovih, stavčni intonaciji, itd. Vendar je tudi na tem področju kmalu pričakovati boljše stanje, saj so pred letom dni v inštitutu za jezikoslovje opremili fonetični laboratorij z najmodernejšimi napravami in so usposobljeni strokovnjaki že začeli delo.

49. Še o drugih spremembah gl.: *Belaruskaja mova*. Častka I. Minsk 1961, str. 113—115.

50. M. V. Biryła, *Da pytannja ab farmiravanni i važnejšyh normah belaruskaga litarnaga vymaŭlenija*. Vesci AN BSSR, 1958, 3, str. 165—176. — F. M. Jankoŭski, *Belaruskaj litarnaga vymaŭlenne*. Minsk 1960.

51. A. I. Padlužny, *Fanalagičnaja sistěma belaruskaj litarnaj movy*. Minsk 1969.

V samostojno vejo blr. jezikoslovja se je razvila zgodovina knjižnega jezika, starega in novega. Dokaj težavna je seveda razmejitev med tako imenovano zgodovinsko slovnico ali zgodovino celotnega jezika, in zgodovino knjižnega jezika; kajti vsaj za starejšo dobo se obe opirata na iste pisane (v glavnem knjižne) vire. V svoji knjigi *Gistoryja belaruskaj litaraturnaj movy*, Minsk 1963, se je avtor L. M. Šakun, predstojnik katedre za blr. jezik na filološki fakulteti v Minsku, držal načela, po katerem naj ta veda obsega bolj »zunanjo« zgodovino knjižnega jezika: nastanek in spreminjanje besediščnega sestava, opis jezika v posameznih spomenikih in skupne značilnosti teh spomenikov, oblikovanje slovnčnih in pravopisnih norm, zgodovino slovnice in slovarjev, vlogo tiskarstva in, za novejši čas, tudi zgodovino jezikovne politike. Knjiga je mišljena kot učbenik za filološke oddelke visokih šol, vendar je »vzgojna« prvina v njej le preveč poudarjena in ni v prid sicer resni strokovni razpravi.

V zgodovino pretežno knjižnega jezika sodi tudi *Hrestamatyja pa gistoryi belaruskaj movy*, ki so jo sestavili in izdali v dveh knjigah (1961, 1962) Žuraški, Aničenka, Vjarhoi in Ramanovič. Prva knjiga se začinja s skupnim staroruskim (vzhodnoslovanskim) obdobjem (Ostromirov evangelij); njen glavni del prinaša starobeloruska besedila, začeni s Smolenskimi listinami iz leta 1229 pa tja do konca 18. stoletja. Dodan je pregled staroruskih sklanjatev in spregatev in zelo uporaben slovar besed, ki jih sodobna beloruščina ne pozna ali pa so pomensko spremenjene. V drugi knjigi so besedila iz nove beloruščine (od začetka 19. stol. dalje), deloma narečna, deloma knjižna. Tudi ta del je opremljen s slovarjem in pravopisnim komentarjem. Med znanstvenimi izdajami celotnih besedil je v zadnjih letih zavzela vidno mesto starobeloruska *Aleksandrija* (več različic); njen sestavljavca, U. V. Aničenka jo je opremil z opisom spomenikov in s skrbnim jezikovnim komentarjem (Minsk 1962).

K razjasnitvi starobeloruskih jezikovnih vprašanj so veliko prispevale študije o vlogi cerkvene slovanščine in njenih prvin (Šakun, Žuraški) in o nemških prvinah (Žuraški); nadalje, razprave o starobelorusko-ruskim jezikovnim zvezah (Bulahaŭ) in o ukrajinsko-beloruskim zvezah od 14. do 16. stoletja (Aničenka in L. L. Gumecka iz Lvova). Vse te in še druge razprave o starobeloruskem jeziku neposredno rešujejo vprašanja v zvezi z zgodovinskim slovarjem starobeloruskega obdobja (od 14. do 18. stol.). Vse zadnje desetletje vlagata Žuraški in Aničenka z nekaj sodelavci vse svoje znanje in globoko vdanost znanstveni resnici v pripravljala dela za ta edinstveni načrt, katerega uresničitev so imeli belorusisti pred očmi že nad sto let (Nasovič, Karski, Voŭk-Levanovič). V reviji *Voprosy jazykoznanija* je Žuraški poročal že leta 1963 (št. 4) (*O podgotovke slovarja starogo belorusskogo jazyka*); leta 1965 je sestavil in izdal podrobna navodila za pripravo kartoteke tega slovarja.⁵² Pokazalo se je, da je kljub številnim izdanim spomenikom še precèj jezikovno neobdelanih in neobjavljenih, da je celo v paleografskem oziru še marsikaj dvomljivega. Problem začetkov stare beloruščine so v slovarju rešili tako, da bo staroruski slovar, ki ga sestavljajo v Moskvi pod vodstvom R. I. Avanesova,⁵³ zajel leksiko do konca 14. sto-

52. *Instrukcyja pa padryhtoŭcy kartatèki sloŭnika starabelaruskaj movy XIV—XVIII stst.* Instytut movaznaŭstva AN BSSR.

53. Poskusna knjiga tega slovarja je izšla leta 1966: *Slovar' drevnerusskogo jazyka XI—XIV vv.* Vvedenie, instrukcija, spisok istočnikov, probnye stat'i. Institut russkogo jazyka AN SSSR, 302 str.

letja, beloruski pa za svoj jezik od 14. stol. dalje. Starobeloruski slovar bo neprecenljive vrednosti za razplet zamotanih vprašanj zgodovine vzhodnoslovenskih knjižnih jezikov.

Poskus periodizacije zgodovine beloruskega jezika, razvoj njegovega fonološkega sistema in slovničnega ustroja ter opredelitev mesta beloruščine med slovanskimi jeziki najdemo v knjigi *Narysy pa gistorii belaruskaj movy* (1957) kolektiva jezikoslovcev (Biral, Bulahaŭ, Žydovič, Žuraŭski, Karneeva-Petrušan, Kryučyk, Lapaŭ, Mackevič). Med zgodovinska dela moramo šteti tudi besedotvorne študije M. A. Paŭlenka o samostalnikih na *-osc'* (*-asc'*) in *-stvo*, ter o produktivnosti pripone *-tel'* v primerjavi z ruščino. Druga važnejša dela iz zgodovine beloruščine so bila omenjena že pri knjižnem jeziku.

Vsestransko proučevanje blr. narečij v zadnjih dveh desetletjih in v številnih knjigah objavljeni rezultati tega dela so uvrstili blr. dialektologijo med najuspešnejše discipline v novejši slavistiki. Po naravi objav se izrazito ločijo 50-a in 60-a leta. V prvem desetletju gre večinoma za pripravljala dela, za opise posameznih narečij, za analizo in zemljepisno razširjenost posameznih glasoslovnih in oblikoslovnih pojavov; nadalje za monografije o glagolu, pridevniku itd., ki temeljijo predvsem na narečnem gradivu. To pa je bilo mogoče doseči le ob intenzivnem dialektološkem zbiranju gradiva na več ko tisoč krajih, določenih za dialektološki atlas, ki je osrednja publikacija drugega desetletja. Druga dela so nastala ob njem in ga dopolnjujejo tako ali drugače.

Pregled dialektološkega dela in bibliografijo od leta 1948 do 1960 sta objavila Biryła in Mackevičeva. Prvi program zbiranja narečnega gradiva za atlas je bil sestavljen in izdan leta 1948. Dve leti pozneje so ga na podlagi izkušenj predelali in razširili Biryła, Žydovičeva in Mackevičeva.⁵⁴ Istega leta (1950) je bila v Minsku druga blr. dialektološka konferenca, ki je po pretresu referatov utrla metodološko pot za nadaljnje delo. Za blr. dialektologijo tudi ni brez pomena, da so leto poprej izšli *Očerki ruskoj dialektologii* R. I. Avanesova (Moskva), ki je že prej postal znanstveni pokrovitelj (večinoma mladih) blr. dialektologov. Duša kolektiva, ki je pripravljala atlas, je bila ves čas Ju. F. Mackevič, ki je sama avtorica več temeljnih razprav iz blr. dialektologije, kot vodilni soavtor pa je udeležena pri vseh kolektivnih publikacijah s tega področja.⁵⁵

Med knjigami, ki so nastale ob delu za atlas, je najprej izšla (1962) *Hrestamatyja pa belaruskaj dyjalektologii*, ki so jo sestavili Arašonkava, Biryła, Vajtovič, Kryvicki, Mackevič, Muraška, Čabjaruk; sodelovali so tudi Gajdukevič, Gapanovič in Grygorjeŭ. V knjigo so zbrana besedila iz več sto blr. krajev; ob vsakem tekstu je zabeležena letnica zapisa in ime zapisovalca, le nekateri zapisi

54. *Programa pa vyučennju belaruskich gavorak i zbirannju zvestak dlja skladannja Dyjalektalagičnaga atlasa belaruskaj movy*. 112 str.

55. O vprašanjih blr. jezikoslovnega zemljepisa in o zgodovini nastajanja dialektološkega atlasa se je mogoče podrobneje poučiti v knjigi DABM. *Ustupnyja artykuly, daveđačnyja materyjaly i komentaryi da kart*. Minsk 1963, str. 5—40. Iz teh sestavkov je razviden tudi delež ruskih dialektologov v začetnih fazah dela. (Prim. *Atlas russkikh narodnyh govorov central'nyh oblastej k vostoku ot Moskvy*. Moskva 1957.)

študentov niso označeni.⁵⁶ Ta izbor lahko rabi za znanstvene namene, primeren pa je tudi za dialektološke vaje s študenti.

Glavni cilj dolgoletnih prizadevanj blr. dialektologov, dialektološki atlas, je bil dosežen leta 1963. Atlas in spremna knjiga komentarjev⁵⁷ na skoraj tisoč straneh pomeni nedvomno eno najimunitnejših dejanj v blr. kulturni zgodovini. V tehnično zgledni izdelavi obsega atlas 338 kart s 1027 točkami, ki z različnimi barvami in znaki kažejo zeljepisno razširjenost glasoslovnih, oblikoslovnih in glavnih besedotvornih ter skladijskih pojavov. Nekaj kart ponazarja tudi razširjenost nekaterih najvažnejših besed in pomenov. Zelo poučne so tudi uvodne karte (8), ki pojasnjujejo zgodovinsko in administrativno podobo Belorusije; zadnji dve uvodni karti prikazujeta klasifikacijo beloruskih narečij Karskega (1903) in Moskovske dialektološke komisije (1914). Kot redaktorji atlasa (in drugih v ta sklop spadajočih knjig) so navedeni R. I. Avanesov, K. K. Krapiva in Ju. F. Mackevičeva; karte in komentar so sestavili naslednji sodelavci Inštituta za jezikoslovje blr. akademije znanosti: A. U. Arašonkava, M. V. Biryła, N. T. Vajtovič, I. M. Gajdukevič, A. P. Gruco, Z. F. Kraučanka, A. A. Kryvicki, Ju. F. Mackevič, A. R. Muraška, Ja. M. Ramanovič, A. I. Čabjaruk, V. M. Šeleg. Neposredno iz atlasa sta nastali še dve knjigi z naslovom: *Lingvistyčnaja geografija i grupoška belaruskich gavorak* (1968, 1969), od katerih prva obravnava tipologijo izoglos in izoglosnih snopov (glavne smeri: severovzhodna, severna, severozahodna, jugozahodna, južna, jugovzhodna in dr.), narečne skupine na blr. ozemlju in vprašanja nastanka blr. narečij. To razpravo ponazarja druga knjiga z 80 kartami; na njih je narisana potek vseh izoglos, tako da se zelo plastično kaže njihova gostota in smer. Ti dve knjigi sta v marsičem spremenili nekdanjo razvrstitev blr. narečij, ko je v glavnem veljala delitev na severovzhod in jugozahod.

Med dosežke blr. dialektologije sodi tudi pregledno delo *Narysy pa belaruskaj dyjalektologii* (1964), ki so ga sestavili v glavnem isti avtorji kakor atlas in je namenjeno študentom filologom kot učni pripomoček. Pravzaprav je to prvi popolni dialektološki priročnik, saj so v njem obdelana vsa važnejša vprašanja blr. narečij. Posebna novost je tudi obdelava prostega in zloženega stavka, saj za sistematično obdelavo narečne skladnje še ni izdelanih zanesljivih prijemov. V skladu s programom kurza blr. dialektologije na filološki fakulteti in pedagoških inštitutih je izšel skrajšan pregled blr. narečij (Ė. Blinava, E. Mjaceľ'skaja *Belaruskaja dyjalektologija*, 1969).

Z zapletenimi vprašanji blr. nenaglašena vokalizma se je največ ukvarjala Nina Trofimovna Vajtovič, ki je deloma že v drugih razpravah objavljene izsledke združila v knjigi *Nenaciskny vakalizm narodnyh gavorak Belarusi*, 1968. V njenem zadnjem delu (193—216) se je avtorica spoprijela tudi z blr. akanjem; ugotavlja, da sinhrona analiza potrjuje tezo Avanesova o večji starosti disimilativnega akanja in o razmeroma poznem pojavu (15. stol.) nedisimilativnega akanja. Vendar na koncu meni, da bo šele soočenje sinhrona in diahrona analize in

56. Za sovjetske dialektološke ekspedicije je sploh značilno, da se v precejšnji meri zanesejo na pomoč dobro pripravljenih študentov (npr. sodelovanje leningrajskih slavistov pri zbiranju gradiva za Pskovski dialektološki slovar, pomoč ukr. in blr. slušateljev pedagoških inštitutov na ekspedicijah v Polesju, idr.)

57. Gl. op. 55.

polno upoštevanje ruskih tipov akanja lahko pripomoglo h končni rešitvi vprašanja. Vajtovičeva je pri študiju akanja in drugih pojavov nenaglašenege vokalizma na jugu zadevala tudi ob ukrajinske pojave (okanje) in se je tako vključila v obravnavo prehodnih belorusko-ukrajinskih govorov (na obeh bregovih Pripeta), ki sta jih med Ukrajinci zadnja leta največ proučevala dialektologa F. T. Žylko in T. V. Nazarova.⁵⁸

Ta belorusko-ukrajinski jezikovni kompleks (Polesje) so na pobudo S. B. Bernštejna in N. I. Tolstoja (1961) pod znanstvenim in organizacijskim vodstvom moskovskega Instituta slavjanovedenija AN SSSR (N. I. Tolstoj) leta 1962 začeli podrobno proučevati v vseh smereh, zlasti kar zadeva besedje. Sodelovali so tudi blr. in ukr. jezikoslovci, ki so v nekajletnih znanstvenih ekspedicijah (1962-65) zbrali skoraj vse imenje, ljudsko izrazje in bogato fonetično ter slovnico gradivo. Del študij in gradiva je bil objavljen v dveh knjigah, *Poles'e — lingvistika, arheologija, toponimika in Leksika Poles'ja* (1968.) Ni dvoma, da bo vsestranska jezikovna proučitev pomagala osvetliti vsaj nekatera nerešenih vprašanj pradomovine in razselitve Slovanov (prim. V. V. Martynov, *Problema slavjanskogo ètnogeneza i metody lingvogeografičeskogo izučeniya Pripjatskogo Poles'ja*. Sovjetskoe slavjanovedenie, 1965).

Čeprav ima pri Belorusih zbiranje narečnega besedja zelo staro izročilo (zbirke ljudskega blaga, rokopisni slovarji) in so ob vzponu blr. jezikoslovja konec 20-ih let že obstajali tiskani načrti za sestavo slovarja žive beloruščine, tak slovar še ne obstaja. Pred dobrim desetletjem so v dveh zvezkih izšla podrobna navodila za zbiranje gradiva za sestavo »okrožnih« slovarjev beloruščine (1959, 1960), vendar je doslej izšlo le nekaj drobnih zbirk (prim. *Matèryjaly dlja sloŭnika narodna-dyjalektnaj movy*, 1960; Jankoŭski, *Dyjalektny sloŭnik*. I. in II. 1959-60, in dr.).

O narečni osnovi knjižnega jezika in o medsebojnih odnosih blr. narečij in knjižnega jezika so pisale v zborniku *Voprosy obrazovanija vostočnoslavjanskih nacional'nyh jazykov* (1962) dialektologinje Mackevičeva, Muraška in Arašonkava. Še prej (1958) je obširno razpravo o istem vprašanju za IV. mednarodni slavistični kongres pripravila N. T. Vajtovičeva.

Zunaj SZ se z blr. narečji (ozemlja Sokolka — Belostok, ki leži v mejah poljske države) ukvarja stolica za blr. jezik in literaturo, ki jo na varšavski univerzi vodi Antonina Obrębska-Jabłońska. Precej ostro kritiko blr. dialektologov je doživel blr. del knjige poljskega slavista W. Kuraszkiewiczza *Zarys dyalektologii wschodnio-slowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych* (1954); očitali so mu, da se je preveč oprl na že zastarelo gradivo in na stare dialektološke karte (Durnovo, 1927), zato njegova klasifikacija in razmejitev blr. narečij ne ustrezajo današnji resničnosti. Na nekoliko zastarelo pojmovanje beloruščine kaže tudi ta Kuraszkiewiczzeva trditev (*Przeгляд i charakterystyka języków slowiańskich*, 1954, str. 110): »Język białoruski można w ogóle określać jako przejściowy od ukraińskiego do rosyjskiego...«, ki se popolnoma ujema s Horálkovo (*Úvod do studia slovanských jazyků*, (1955, str. 396); »Beloruština stojí v mnohém směru na přechodu mezi ruštinou a ukrajinštinou.⁵⁹« Seveda je treba take izjave

58. *Problema perehidnyh govirok miž ukrajins'koju i bilorus'koju movamy* (Govirky Nyžn'oji Pryp'jati). Praci XI Resp. dialekt. narady. Kijev 1965.

59. Ta oznaka je najbrž vzeta iz cit. razprave Sobolevskega *O russkikh govorah vo-obšče...*, 1904.

imeti bolj za pedagoško pomagalo kot za znanstveno ugotovitev. Kot priloga ameriški jezikoslovni reviji *Word* je leta 1953 izšla študija Y. Šerecha (Ševeljova) *Problems in the Formation of Belorussian*, ki obravnava vprašanje nastanka beloruščine na temelju jezikovnih pojavov v zvezi z vzhodnoslovansko plemensko razporeditvijo in poznejšim fevdalnim pregrupiranjem.

Večji ali manjši pomen za belorusistiko imajo tudi dela s širšim slovanskim in neslovanskim razgledom. Ko je bil v začetku 60-ih let v jezikoslovnem inštitutu BAN ustanovljen poseben sektor splošnega in slovanskega jezikoslovja, je v nekaj letih tu izšlo več pomembnih študij, npr. V. V. Martynova *Slavjano-germanskoje leksičeskoe vzaimodejstvie drevnejšej pory*, 1963. Prvo poglavje knjige obravnava pragermanske izposojenke v slovanščini v treh verjetnostnih krogih; drugo poglavje je posvečeno praslovanskim izposojenkam v germanščini, ki so prav tako razvrščene po stopnji dokazljivosti. V zaključku avtor meni, da analiza gradiva govori za verjetnost slovansko-germanskih stikov sredi prvega tisočletja pred n. št. in za verjetnost vislo-odrske lokalizacije pradomovine Slovanov. Na širše indoevropsko področje seže *Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija* (1968) istega avtorja. Knjiga bo zanesljivo sprožila močan odmev, saj rešuje vprašanje fonološke kontinuitete indoevropskega soglasniškega sistema v slovanščini, pretresa proces palatalizacije in depalatalizacije in dokazuje, da je slovanska zlogovna harmonija dediščina starejšega stanja, in ne slovanska inovacija.

Z nastankom in razvojem grupne harmonije se je v svoji knjigi (1963) ukvarjal U. K. Žuraŭl'oŭ, tipologijo slovanskega besedotvorja je v svojih študijah obravnaval R. U. Kraučuk; o vprašanju vzhodnoslovanskega atlasa imen ljudi razpravlja M. V. Biryła. Med najpomembnejše naloge tega področja pa nedvomno sodi sestava blr. etimološkega slovarja. Skupino sodelavcev vodijo V. V. Martynov, R. U. Kraučuk in A. E. Suprun, ki je obenem profesor za slovansko jezikoslovje in predstojnik leta 1966 ustanovljene katedre »slavjanskaga i agul'naga movaznaŭstva« na filološki fakulteti v Minsku⁶⁰.

Boris Merhar
PA Ljubljana

K ZGODOVINI SVOBODNEGA VERZA V SLOVENŠČINI

2

Kakor je bilo omenjeno že v prvem delu pričujočega članka (gl. 7. št. letnika 1969), je Prešeren v svojem izvirnem pesniškem delu prvikrat prestopil mejo tradicionalne zlogovno-naglasne metrike v baladi *Prekop*. Okoliščina, da je do tega premika prišlo prav v tej najmračnejši njegovi baladi, morda ni le naključ-

60. Leta 1969 je začel izhajati *Vesnik Belaruskaga dzjaržaŭnaga universitëta imja U. I. Lenina*. Seryja IV. Filalogija. Žurnalistyka (glavni urednik M. G. Bulahaŭ). Vsi doslej izšli zvezki imajo tudi posebno rubriko *Materyjaly dlja ètymalagičnaya sloŭnika*, kjer so objavili svoje etimološke razlage Bulahaŭ, Kraučuk, Suprun in Žuraŭski. N. I. Tolstoj (VJa 1969, 6, str. 147) takole označuje te prispevke: »V ètih materialah vseгда prisutstvuet širokij slavitičeskij fon, novyj dialektnyj material, vni-manie k slovoobrazovatel'nomu i semantičeskomu aspektu.«